

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΕΒΡΑΪΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Πριν από οκτώ χρόνια, το 1983, μια παρόρμηση με έσπρωξε να ασχοληθώ με ένα ζήτημα το οποίο είχα παραμελήσει όλα αυτά τα χρόνια μετά την απελευθέρωσή μου από τα στρατόπεδα θανάτου, να ψάξω και να πάρω στα χέρια μου το χειρόγραφο ενός βιβλίου που ο πατέρας μου, αιωνία του η μνήμη, είχε γράψει αρκετά χρόνια πριν ξεσπάσει ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Στο βιβλίο αυτό προφήτεψε το Ολοκαύτωμα και την ίδρυση του κράτους του Ισραήλ. Είχα εμπιστευτεί το χειρόγραφο σε κάποιον από τους (χριστιανούς) γείτονές μας λίγο πριν μεταφερθώ, μαζί με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας, από τη Θεσσαλονίκη στο στρατόπεδο εξόντωσης του Άουσβιτς.

Εξαιτίας της απόστασης αλλά και των χρόνων που είχαν περάσει, η υπόθεση προχωρούσε πολύ αργά. Αναπάντεχα, μου παρουσιάστηκε η ευκαιρία να ταξιδέψω στη Σαλονίκη τον Μάρτιο του 1987, στο πλαίσιο της εκπομπής «Ταξίδι στη Σαλονίκη και στο Άουσβιτς»,¹ όπου μπόρεσα να αφοσιωθώ σε αυτή

---

1. Το ταξίδι αυτό πραγματοποιήθηκε από τις 20 Μαρτίου έως τις 3 Απριλίου 1987. Συμμετείχαν, μαζί με μας, εννέα Σαλονικιοί επιζώντες του Ολοκαυτώματος, που συνοδεύονταν από κάποιο μέλος της οικογένειάς τους (γιο, κόρη ή σύζυγο), ένα συνεργείο του ραδιοφωνικού σταθμού των Ενόπλων Δυνάμεων Γκαλέι Τσαχάλ, μια ομάδα της Εκπαιδευτικής Τηλεόρασης, και για κάποιο διάστημα ο δρ Άβι Μπέκερ, γενικός γραμματέας του Παγκόσμιου Εβραϊκού Συνεδρίου, με τη σύζυγό του. Το Γκαλέι Τσαχάλ αφιέρωσε μια εκπομπή πέντε ωρών στο ταξίδι αυτό, την παραμονή της Yom Hashoah, της Ημέρας Μνήμης του Ολοκαυτώματος,

την υπόθεση περισσότερο άμεσα και ενεργητικά. Μετά την επιστροφή μου στο Ισραήλ αποφάσισα να γράψω ένα κείμενο (το οποίο τελικά δεν δημοσιεύτηκε) για τις προσπάθειές μου να βρω τα ίχνη του χειρογράφου. Το τιτλοφόρησα «Το τέλος των θαυμάτων».

Το ταξίδι αυτό είχε και μια επιπλέον πτυχή. Με ώθησε να γράψω για όσα μου συνέβησαν όλη αυτή την περίοδο που ήμουν φυλακισμένος στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης. Για να πω την αλήθεια, το σχεδιάζα αρκετά χρόνια νωρίτερα, όταν ένιωσα κι εγώ αυτή την αλλαγή που παρατηρείται σε πολλούς επιζώντες του Ολοκαυτώματος, έναν μετασχηματισμό όπου η απώθηση των εμπειριών παραμερίζεται και αντικαθίσταται από τη βούληση να μιλήσουν γι' αυτές και να τις παρουσιάσουν στο κοινό. Όμως το σχέδιο αυτό αναβλήθηκε εξαιτίας άλλων παραγόντων.

Όταν επιτέλους ήμουν έτοιμος να πραγματοποιήσω το σχέδιό μου, βρέθηκα αντιμέτωπος με εμπόδια που καθυστέρησαν την υλοποίησή του για κάποιο διάστημα. Τα κυριότερα ήταν η επώδυνη ψυχολογική πίεση που ένιωθα όταν προσπαθούσα να ανασύρω στη μνήμη μου τα οδυνηρά γεγονότα και τους φόβους που βίωσα ή έγινα μάρτυράς τους και που η λήθη είχε με τα χρόνια σκεπάσει.

Κατά τη διάρκεια της συγγραφής, όταν πολλές φορές συνειδητοποιούσα πόσο δύσκολο ήταν να θυμηθώ τι μου συνέβη όλα αυτά τα χρόνια που ήμουν στα ναζιστικά στρατόπεδα εξότωσης, θλιβόμουν που δεν είχα ξεκινήσει πολύ νωρίτερα, όταν

το εβραϊκό έτος 5747 (1987), η οποία αναμεταδόθηκε σε πέντε ωριαίες εκπομπές την επόμενη εβδομάδα, ενώ η Εκπαιδευτική Τηλεόραση παρουσίασε μια ωριαία εκπομπή κατά την Yom Hashoah του 5748 (1988).

η μνήμη μου ήταν ακόμη δυνατή. Αυτό που με βοήθησε σε κάποιο βαθμό ήταν η λακωνική καταγραφή κάποιων γεγονότων, μαζί με τις ημερομηνίες τους, σε ένα ημερολόγιο που άρχισα να κρατάω τεσσερισημίσι μήνες μετά την απελευθέρωση.

Το αποτέλεσμα των προσπαθειών μου, σε ό,τι αφορά την περίοδο του Ολοκαυτώματος, συνοψίζεται σε τρία κεφάλαια, στα οποία έδωσα τους τίτλους: «Από τη λευτεριά στη σκλαβιά», «Ποιος θα ζήσει και ποιος θα πεθάνει», και «ότι εξείλετο τήν ψυχήν μου έκ θανάτου». Σημειώνω ότι γράφτηκαν σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα, όχι τόσο κατά χρονολογική σειρά, αλλά με τη σειρά κατά την οποία τα γεγονότα αναδύονταν στη μνήμη μου, πιθανότατα εξαιτίας της δύναμης με την οποία εντυπώθηκαν στη συνείδησή μου.

Γνωρίζοντας πως όσα έγραψα δεν προσθέτουν πολλά –ή και καθόλου– καινούργια δεδομένα για τη φρίκη και την κτηνωδία του Ολοκαυτώματος και των ναζιστικών στρατοπέδων συγκέντρωσης –καθώς πολλοί απ’ όσους τα έζησαν είχαν ήδη γράψει γι’ αυτά, και είχαν επίσης συζητηθεί σε πολλές μελέτες, από διάφορες οπτικές– δεν σκόπευα, στην αρχή, να κυκλοφορήσω δημόσια αυτό το υλικό. Μάλλον προοριζόταν για τον περιορισμένο τότε κύκλο των μελών της οικογένειάς μου: τη γυναίκα μου, την κόρη και τον γιο μου. Κι αυτό για δύο λόγους. Ο πρώτος, για να γνωρίσουν από πρώτο χέρι –έστω κι από μια περιορισμένη σκοπιά– τη διαδικασία που οδήγησε στον αφανισμό τού ενός τρίτου του έθνους μας και σχεδόν ολόκληρου του εβραϊσμού της Σαλονίκης. Ο άλλος, γιατί έπρεπε να γνωρίσουν, έστω και λίγο, τα μέλη της οικογένειάς μας που χάθηκαν την περίοδο του Ολοκαυτώματος, να μάθουν κάτι γι’ αυτούς –ιδιαίτερα για τον θάνατό τους– ώστε να διατηρήσουν τη μνήμη τους στην καρδιά τους (το ίδιο ελπίζω και για τα εγγόνια μου, όταν

θα είναι σε θέση να καταλάβουν τη σημασία των γεγονότων, και για τα δικά τους παιδιά στο πιο μακρινό μέλλον). Παρ' όλα αυτά, χάρη στην επιρροή κάποιων φίλων που είχαν διαβάσει τα γραπτά μου και είχαν τη γνώμη πως έπρεπε να φτάσουν σ' ένα ευρύτερο ακροατήριο, πήρα την απόφαση να συγκεντρώσω αυτά τα κεφάλαια σε ένα βιβλίο.

Στο βιβλίο που τώρα βλέπει το φως της δημοσιότητας, τα τρία αυτά κεφάλαια παρατίθενται σε χρονολογική σειρά, διαμορφώνοντας έτσι μια πλήρη έκθεση των γεγονότων, περιγράφοντας τον τρόπο και τις συνθήκες υπό τις οποίες έζησα, αν μπορεί να το πει κανείς ζωή, για 25 μήνες φυλακισμένος στα στρατόπεδα θανάτου.

Συμπληρωματικά σε όσα περιγράφω σε αυτά τα τρία κεφάλαια, προσέθεσα το κεφάλαιο «Μετά την απελευθέρωση», όπου καταγράφω συνοπτικά όσα μου συνέβησαν από τη μέρα που απελευθερώθηκα, χάρη στους Αμερικάνους, από το στρατόπεδο του Έμπενζεε, στην Αυστρία, μέχρι που πάτησα ελεύθερος τη Γη του Ισραήλ, έπειτα από μια περίοδο στο στρατόπεδο Ατλίθ, εξαιτίας της «παράνομης» άφιξής μου στην Παλαιστίνη, στο πλαίσιο της Αλιγιά Μπετ. Περιέλαβα επίσης το προαναφερόμενο ανέκδοτο κείμενο «Το τέλος των θαυμάτων».

Όταν το βιβλίο βρισκόταν στο στάδιο της επιμέλειας, προσέθεσα δύο επιπλέον κεφάλαια, με τίτλο «Ρίζες» και «Τα παιδικά και νεανικά μου χρόνια στη Σαλονίκη». Μολονότι δεν σχετίζονται άμεσα με το βασικό θέμα του βιβλίου (τη ζωή ενός κρατούμενου στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης), θεώρησα πρόπον να τα συμπεριλάβω. Το δεύτερο κεφάλαιο επειδή προσέφερε μία ακόμη ματιά, όσο περιορισμένη κι αν ήταν, στη ζωή των Εβραίων της Σαλονίκης κατά τα τελευταία χρόνια πριν από την εξόντωσή τους, και το πρώτο σαν ένα

μνημείο για τα μέλη της οικογένειάς μου που χάθηκαν στο Ολοκαύτωμα.

Όταν το βιβλίο βρισκόταν στο τελικό στάδιο της έκδοσής του, έλαβα με ιδιαίτερη συγκίνηση τα σχόλια της κόρης μου Ραχήλ και του γιου μου Ελιάχου, όπου κατέγραφαν τα δικά τους αισθήματα σαν παιδιά ενός επιζώντα του Ολοκαυτώματος. Τα παραθέτω στο τέλος του βιβλίου.

Οι λέξεις που είναι γραμμένες με πλάγια στοιχεία επεξηγούνται στο Γλωσσάρι στο τέλος του βιβλίου.

Ευχαριστίες

Με μεγάλη χαρά θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδρύματα και ανθρώπους που με βοήθησαν στη συγγραφή αυτών των κεφαλαίων, που με ενθάρρυναν ώστε να μην τα παρατήσω, που με βοήθησαν να το εκδώσω, είτε οικονομικά είτε με άλλους τρόπους. Θα ήθελα να αναφέρω ιδιαίτερα:

- Τη θεία μου Βικτώρια Αμίρ, το γένος Μπρούδο, για τη γενναιοδωρία της, στη μνήμη του αξέχαστου συζύγου της Πέπο.
- Την Ένωση Ελληνικής Καταγωγής Διασωθέντων Στρατοπέδων Εξόντωσης που ζουν στο Ισραήλ και το Ινστιτούτο Ερεύνες Εβραϊσμού της Σαλονίκης για την υλική τους υποστήριξη.
- Τον δρα Ααρών Ρούσο, πρόεδρο του Ινστιτούτου Ερεύνες Εβραϊσμού της Σαλονίκης, και τον κ. Ραούλ Σαπόρτα, πρόεδρο της προαναφερθείσας Ένωσης Διασωθέντων Στρατοπέδων Εξόντωσης, για τους επαίνους τους για τη δουλειά μου.

- Τέλος, αλλ' όχι ελάχιστο, τη σύζυγό μου Χάννα, που αντιμετώπισε με κατανόηση τις μακρές περιόδους απομόνωσής μου κατά τη διάρκεια της συγγραφής.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΒΡΑΪΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Η παρούσα δεύτερη έκδοση του *Ωδίνες θανάτου*, που κυκλοφορεί μετά την εξάντληση της πρώτης, περιλαμβάνει μια σειρά επικαιροποιημένων στοιχείων, με βάση τα καινούργια τεκμήρια που τέθηκαν υπόψη μου από το Κρατικό Μουσείο Άουσβιτς-Μπίρκεναου σχετικά με τον θείο μου Ισαάκ Μπρούδο, διάφορες προσθήκες, καθώς και διορθώσεις σφαλμάτων που επισημάνθηκαν στην πρώτη έκδοση.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα εδώ να ευχαριστήσω τον κ. Ντοβ Σιλάνσκι, αντιπρόεδρο της Κνέσετ, που γνώρισε κι ο ίδιος τη φρίκη του Ολοκαυτώματος, και τον δρα Γιοσέφ Μπουργκ, πρόεδρο της Διεθνούς Επιτροπής του Γιαντ Βασέμ, για τους επαίνους και την εκτίμησή τους για το βιβλίο μου, που δημοσιεύονται στην εισαγωγή της πρώτης έκδοσης.

Θέλω επίσης να ευχαριστήσω τη διεύθυνση του Κρατικού Μουσείου Άουσβιτς-Μπίρκεναου (Państwowe Muzeum Oświęcim-Brzezinka) που ανταποκρίθηκε στα αιτήματά μου, αποστέλλοντάς μου στοιχεία και τεκμήρια σχετικά με ορισμένα γεγονότα που περιγράφονται στο βιβλίο.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΗ ΕΒΡΑΪΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Η τρίτη εβραϊκή έκδοση του βιβλίου αυτού προγραμματιζόταν να κυκλοφορήσει το 2008. Όμως, λίγο πριν από την έκδοση, έλαβα ορισμένα τεκμήρια από το Κρατικό Μουσείο του Άουσβιτς-Μπίρκεναου και από το Γιαντ Βασέμ, τα οποία σχετίζονταν με τα γεγονότα στα οποία αναφερόμουν στην προετοιμαζόμενη εβραϊκή έκδοση και τα επιβεβαίωναν ή έριχναν καινούργιο φως σε αυτά, κάποτε λίγο διαφορετικό.

Έτσι, αποφάσισα να πάρω υπόψη μου όσα σημειώνονταν σε αυτά τα τεκμήρια και αναλόγως να τροποποιήσω το κείμενο του χειρογράφου που είχα έτοιμο για έκδοση, η οποία πραγματοποιήθηκε το 2009.

Ακόμα και σε αυτή την έκδοση, λεπτομέρειες για τον καθηγητή Σις, τον Μπίνιο και άλλους που γνώρισα στα στρατόπεδα και στους οποίους αναφερόμουν στις μέχρι τότε εκδόσεις δεν ξεκαθαρίστηκαν. Ο χρόνος θα δείξει αν θα μπορέσω ποτέ να μάθω περισσότερα γι' αυτούς. Αν συμβεί κάτι τέτοιο, ίσως χρειαστεί μία ακόμη έκδοση.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ ολόψυχα τον κ. Γιτσακ Ναβόν, πέμπτο Πρόεδρο του κράτους του Ισραήλ και πρόεδρο της Αρχής για την προστασία της κουλτούρας λαντίνο, για τη θερμή υποδοχή του βιβλίου μου.

Είμαι επίσης ευγνώμων:

- Στην καθηγήτρια Ταμάρ Αλεξάντερ, επικεφαλής του προγράμματος Λαογραφίας, διευθύντρια του Κέντρου Σεφαραδικών Σπουδών Γκαόν, του Πανεπιστημίου Μπεν Γκουριόν της Νεγκέβ, Μπιρ Σέβα, Ισραήλ, για τη μελέτη της «Η συμφορά της μνήμης και η χαρά της γραφής: Το έργο του Μωσέ Αελιών, επιζώντα του Ολοκαυτώματος από τη Σαλονίκη», όπου αναφέρεται στην ανάγκη των επιζώντων του Ολοκαυτώματος να μιλήσουν και να γράψουν για τις εμπειρίες τους κατά τη διάρκεια αυτής της μοιραίας περιόδου και αναλύει το πεζογραφικό μου έργο σε αυτό το πεδίο.
- Στην αγαπημένη μου σύζυγο Χάννα, που ποτέ δεν έπαψε να με συντροφεύει στα γραψίματά μου, κατά την προετοιμασία και αυτής της έκδοσης, να με ενθαρρύνει να συνεχίσω να συλλέγω υλικό, προκειμένου να διευρύνω την εικόνα για όσα συνέβησαν σε μένα και για τις απάνθρωπες συνθήκες που επικρατούσαν στα στρατόπεδα εξόντωσης και συγκέντρωσης.
- Στο γηροκομείο Λέων Ρεκανάτι για τη γενναιόδωρη συμβολή του στην κυκλοφορία της παρούσας έκδοσης.
- Στα Αρχεία του Γιαντ Βασέμ, για τα τεκμήρια που έθεσαν πρόθυμα στη διάθεσή μου. Όλα τα τεκμήρια παρελήφθησαν τον Μάρτιο του 2009, εκτός αν αναφέρεται διαφορετικά.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΣΤΗΝ ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΒΡΑΪΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Στις αρχές του 2017, οκτώ χρόνια μετά την κυκλοφορία της τρίτης εβραϊκής έκδοσης αυτού του βιβλίου, αφότου ήρθαν στα χέρια μου επιπλέον τεκμήρια και άλλες μαρτυρίες που αποσαφήνιζαν θέματα που παρέμεναν ανεπίλυτα στην προηγούμενη έκδοση, αποφάσισα να επικαιροποιήσω το κείμενο, προκειμένου να προχωρήσω σε μια τέταρτη έκδοση, μόλις θα έβρισκα τα μέσα γι' αυτό.

Τώρα, αγαπητοί αναγνώστες, έχετε στα χέρια σας την ενημερωμένη μέχρι και τον Ιούνιο του 2018 εκδοχή του βιβλίου.

Είμαι βέβαιος ότι οι αναγνώστες θα βρουν σε αυτό λεπτομερείς περιγραφές της ζωής –της μη ζωής, καλύτερα– των κρατουμένων στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης και εξόντωσης, και ότι το βιβλίο θα συμβάλει, με τις μικρές του δυνάμεις, στη διατήρηση της μνήμης του Ολοκαυτώματος.

Όπως και στις προηγούμενες εκδόσεις, περιλαμβάνει επιπλέον κεφάλαια σχετικά με την οικογένειά μου, τη ζωή μας στη Σαλονίκη πριν από το Ολοκαύτωμα και άλλα. Προσέθεσα εδώ ένα επιπλέον κεφάλαιο, «Μετά την απελευθέρωση», από το οποίο ο αναγνώστης μπορεί να πάρει μια ιδέα για τις εμπειρίες μου μετά την απελευθέρωση και για τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν όσοι από τους επιζώντες μετανάστευσαν στην Παλαιστίνη και αργότερα στο Ισραήλ, μέχρι να είναι σε θέση να συμβάλουν στην ενίσχυση του νεαρού κράτους μετά την ίδρυσή του.

Στην παρούσα έκδοση ο αναγνώστης μπορεί να βρει τις απαντήσεις που κατόρθωσα να δώσω σε όλα τα ζητήματα που παρέμεναν ανοιχτά στις προηγούμενες εκδόσεις, σχετικά με ανθρώπους τους οποίους γνώρισα στα διάφορα στρατόπεδα κατά την παραμονή μου εκεί, εκτός από δύο, οι οποίοι δεν διαδραμάτισαν κεντρικό ρόλο.

Θεωρώ καθήκον μου να ευχαριστήσω τον Πρόεδρο του Ισραήλ, τον αείμνηστο Σιμόν Πέρες, και τον κ. Ρεουβέν (Ρούμπι) Ρίβλιν, Πρόεδρο του Ισραήλ από τις 24 Ιουλίου 2016 και πρώην πρόεδρο της Κνέσετ, για την ένθερμη εκτίμηση που έδειξαν για το βιβλίο μου· όπως και τον κ. Μπενιαμίν Νετανιάχου, πρωθυπουργό του Ισραήλ από τις 31 Μαρτίου 2009, για την τιμητική διάκριση που μου απένειμε.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Έχετε τώρα στα χέρια σας την ελληνική έκδοση του βιβλίου μου *Ωδίνες θανάτου*. Η πρωτοβουλία για την κυκλοφορία του στα ελληνικά, αφού δημοσιεύτηκε στα εβραϊκά, στα λαντίνο και στα αγγλικά, ήταν της κ. Αλίκης Αρούχ, διευθύντριας των Αρχείων της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης, από τα οποία προμηθεύτηκα μια σειρά τεκμηρίων και συναφείς πληροφορίες για την τέταρτη εβραϊκή έκδοση.

Η κ. Αρούχ προσέγγισε τον καθηγητή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Γιώργο Αντωνίου και πρότεινε τη μετάφραση του βιβλίου και την έκδοσή του στα ελληνικά.

Ο κ. Αντωνίου συμφώνησε, υπό την προϋπόθεση το κείμενο που θα του παραδοθεί προς μετάφραση να είναι στα αγγλικά. Τη μετάφραση ανέλαβε ο κ. Σπύρος Κακουριώτης και η δουλειά άρχισε αμέσως, και συνεχίστηκε με πλήρη και συνεχή συνεργασία μεταξύ μας.

Ενημέρωσα το αγγλικό κείμενο έχοντας στη διάθεσή μου την πρώτη αγγλική έκδοση του βιβλίου, υπό τον τίτλο *The Straits of Hell* (2005), που είχα μεταφράσει από τη δεύτερη εβραϊκή έκδοση.

Θεωρώ ευχάριστο καθήκον μου να εκφράσω με όλη μου την καρδιά τις ευχαριστίες μου προς την κ. Αρούχ, τον καθηγητή κ. Γιώργο Αντωνίου και τον κ. Σπύρο Κακουριώτη για τη συμβολή τους στη δημοσίευση του βιβλίου.